

Morir mil vegades

A la seua nova novel·la curta 'El pas dels carrancs' ('Im Krebsgang'), Günter Grass conta la tragèdia de l'enfonsament del vaixell de refugiats Wilhelm Gustloff el 1945. Grass hi descriu amb un estil commovedor un assumpte que la literatura alemanya ha esquivat durant molt de temps: la sangonosa història de la fugida dels alemanys de l'est. Edicions 62 té previst de publicar-ne la versió catalana.

Té disset anys, està embarassada i s'ha salvat –com milers de refugiats més a Gotenhafen, no gaire lluny de Dànzig (avui, Gdansk)– gràcies a aquest gran vaixell, de nom Wilhelm Gustloff. Ara és de nit, i l'embarcació per fi està en alta mar, rumb est, lluny de les tropes de l'Exèrcit Roig que s'acosten.

És el 30 de gener de 1945 i passen pocs minuts de les nou del vespre. Un immens sotrac desperta Tulla Pokriefke. A la detonació li segueixen dues més i els dolors del part no triguen a arribar-li. Per sort, un metge que viatja en el vaixell els pot deturar amb una injecció. La jove embarassada ateny així un dels pocs bots salvavides que es poden llançar a l'aigua des del Gustloff, mentre aquest s'enfonsa pels impactes de torpedes soviètics. Poc més tard, dos mariners la pugen, tota feliç, a bord del vaixell d'escorta alemany Löwe (lleó). A aquella mateixa nit ve al món el seu fill. Els seus cabells, però, es tornen blancs per sempre: ha hagut de veure tot de xiquets morts que es gronxaven de bocaterrosa amb llurs armlles salvavides sobre les altes ones gelades.

Tulla, que en realitat es diu Ursula Pokriefke, és una figura inventada. De l'any 1961 ençà és un personatge conegut pels lectors fidels de l'escriptor Günter Grass per la magnífica novel·la curta *El gat i la rata* (*Katz und Maus*), obra que –després de l'èxit d'escàndol de la novel·la *El timbal de llauna* (*Die Blechtrommel*) (1959), amb què va debutar– va ajudar a consolidar la fama aleshores encara fresca del jove autor.

Tulla, abans que res una mocosa i adolescent llarga i desairosa, a qui agrada estar amb els xicots i que des de molt aviat té interès per tot allò que siga mascle. També a la novel·la de Grass *Anys difícils* (*Hundejahre*) (1963) té un paper secundari: com a revisora de tramvia a Gdansk, embarassada i te-

morenca de l'exèrcit soviètic que s'acosta. A la novel·la *La ratesa* (*Die Rattin*) (1986) ens assabentem que segurament ha fugit amb el Gustloff i que ha anat a pic amb el vaixell.

Però això, de cap de les maneres. Grass, de 74 anys, revela que el final de Tulla no va ser el fons del mar. Reprenent el fil, descriu a la seva nova novel·la curta *El pas dels carrancs* (*Im Krebsgang*) què va passar després amb ella. Grass relata la seua salvació, la seua nova fugida per terra ferma cap a Schwerin amb Paul –encara una criatura de pit, embolcallat amb pell de rabosa–, la seua vida posterior a la RDA, noves relacions amb homes i una carrera com a fustera. Però sobretot conta la història terriblement real del Wilhelm Gustloff –el seu net– i gosa abordar un tema que ha estat tabú per a la història i la literatura alemanya de postguerra.

Narració captivadora. Grass no solament conta la catàstrofe naval probablement més greu de tots els temps, sinó que també descriu amb una narració captivadora la història i alhora les conseqüències d'aquest tabú que comparteix tot el poble alemany. Les conseqüències l'afecten directament. "És que ningú no volia sentir-ne parlar, ni ací a l'oest ni menys encara a l'est", diu el seu narrador en primera persona.

Grass és, doncs, el primer escriptor de la seua generació que reacciona literàriament a aquella discussió que a les acaballes de l'any 1997 van suscitar les tesis de l'escriptor W. G. Sebald, mort en accident, sobre el tema "guerra aèria i literatura" (*Spiegel* 3/1998), discussió que es va eixamplar fins esdevenir en un no res una polèmica sobre la negligència de la literatura alemanya de postguerra, incloent-hi, en particular, el Grup 47 –al qual pertany Grass–. El diari *Frankfurter Allgemeine* va escriure que aquests joves autors estaven "estig-

matitzats per múltiples tabús”, per a ells ni va haver-hi cap guerra de bombes ni cap foragitament, potser és que les víctimes se’n van retirar sense dir ni piu.

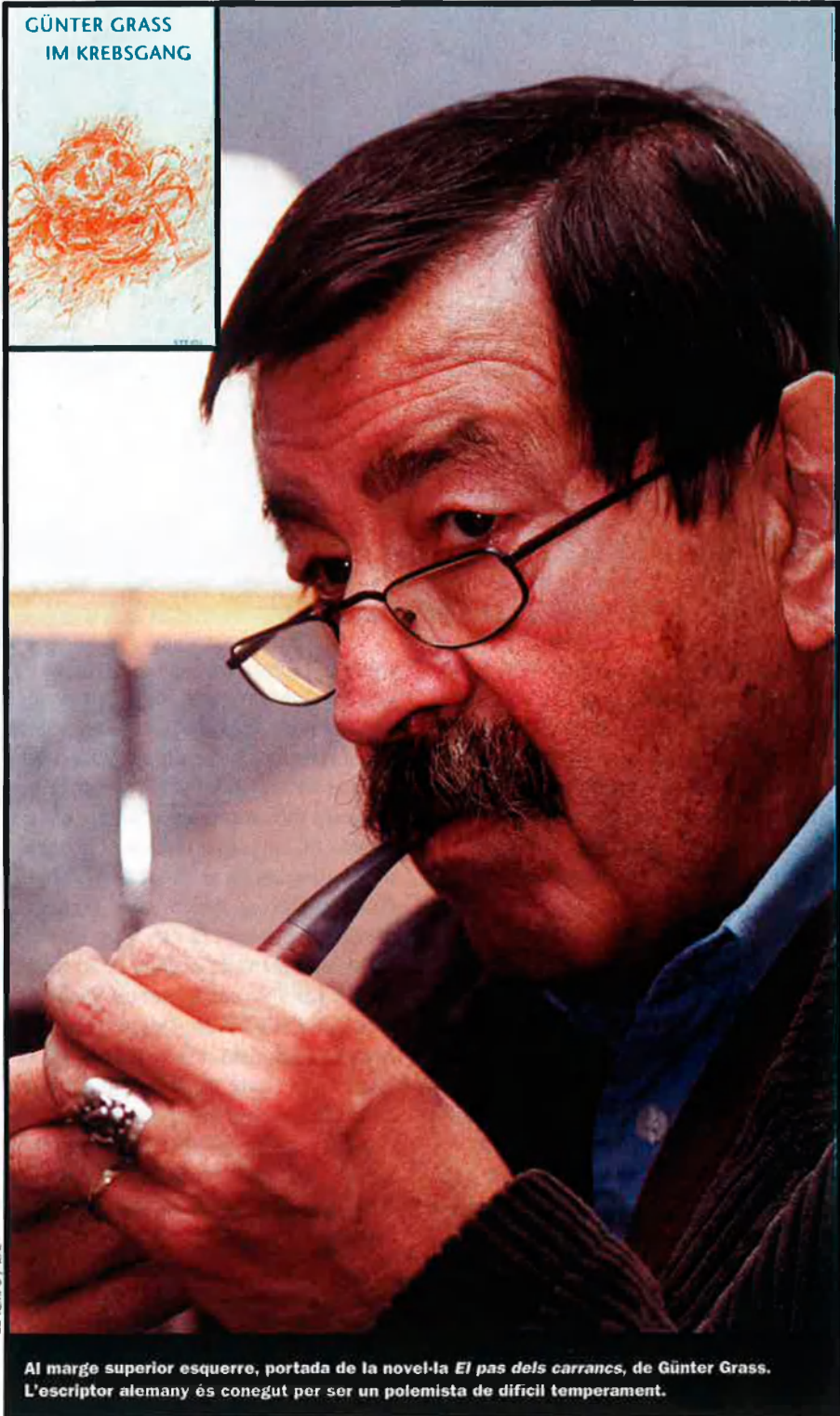
Grass, que ara es disposa a refutar aquests pronòstics, abans que res va afinar el tema amb un discurs sobre el record que va pronunciar a la tardor de 2000 a Vïlnius. Aleshores va lamentar que “encara avui –tan tard!– es vacil·le tant a l’hora de recordar els patiments que van haver de sofrir els alemanys durant la guerra”. A la literatura de postguerra no s’ha deixat gaire lloc “al record de tants morts en les nits de bombes i a la fugida en massa”.

En la seua nova novel·la se’n cerquen els motius. Aquest és el tema central del llibre, juntament amb les dificultats morals i narratives que suscita una matèria tan espinosa. El títol *El pas dels carrancs* fa al·lusió precisament a aquesta forma narrativa que va a les palpentes i pegant voltes i voltes, a aquesta actitud conscient davant l’escriptura que bandeja tot allò que és anecdòtic.

Grass mateix es presenta, –i no per primera vegada a la seua pròpia obra–, com el “mestre” i “patró” del narrador. Així hi dona informació sobre si mateix de manera indirecta. Ben mirat, diu ell, hauria d’haver estat tasca de la seua generació expressar la dissort dels refugiats de Prússia Oriental: les caravanes de fugitius hivernals vers l’oest, la dolorosa mort enmig de la neu, rebentats a la vora dels camins i en clots. El glaç de la Badia del Vístula començava a clivellar-se pels bombardejos i pel pes dels cotxes de cavalls, i malgrat això cada vegada més i més éssers humans venien de Heiligenbeil per por de la venjança russa travessant superfícies nevades.

La culpa pròpia era massa feixuga i el penediment després de la confessió era prioritari en tots aquests anys... però mai, diu, mai no s’hauria d’haver silenciats tant de sofriment, ni tampoc s’hauria d’haver defugit aquest tema per deixar-lo en mans de la dreta.

Grass fa parlar de negligència i fracàs el seu narrador, el qual no és altre que Paul –l’únic fill de Tulla–. Una mena de subtil autocrítica literària: el “mestre” admet “que a mitjan anys seixanta ja n’estava fart, del passat, i que la voraci-

Al marge superior esquerre, portada de la novel·la *El pas dels carrancs*, de Günter Grass. L'escriptor alemany és conegut per ser un polemista de difícil temperament.

EL TEMPS / EFE

tat del present, que no parava de dir ara-ara-ara, li va impedir d’agafar a temps dos-cents fulls de paper per... Ara és massa tard per això”.

Això és d’una gran agudesa literària, ací vibra el doble fons –per tal com aquestes dues-centes pàgines estan es-

crites amb un estil brillant i captivador: l’home hi és com a casa, dins el seu terreny i el seu tema. L’home hi demostra la necessitat absoluta de contar una història, de domar-la i fer-la concisa perquè al final prenga forma.

A l'esquerra, naufragi del Wilhelm Gustloff, en una escena de la pel·lícula *La nit va caure sobre Gotenhafen*, del 1959. A la dreta, el vaixell, abans de patir la que possiblement ha estat la major catàstrofe naval de la història.

Feia ja molt de temps que Grass no resultava tan convincent en una obra en prosa. Després de publicar la novel·la curta (*El gat i la rata*), tan sols li ha reeixit de veritat el joc narratiu en una obra secundària: *Encuentro en Telgte* (*Das Treffen in Telgte*) de 1979. Sobre tot les obres més importants, en el fons ja els *Anys difícils*, però especialment les novel·les *Orlich betäubt* (1969), *La ratesa* i *Una llarga història* (*Ein weites Feld*) (1995), així com –i no en darrer lloc– la col·lecció de textos en prosa *El meu segle* (*Mein Jahrhundert*) de 1999, delataven un diligent narrador que sovint, però, surt de mare i amb prou feines pot refrenar el seu temperament procliu a la política quotidiana i en què es troba a faltar l'energia habitual dels seus principis.

Quan se li va concedir el premi Nobel de literatura a la tardor de 1999, no van mancar els elogis a la seua obra primerenca, però Grass hi era present sobretot com a polemista polític. Des que va aparèixer en actes electorals del SPD (Partit Socialdemòcrata Alemany), des que va entonar la seua “Loblied an Willy” (“Cant d’elogi a Willy”, de 1965) i més tard va prestar suport a la política d’obertura envers els països de l’est d’Europa de Brandt, semblava que era un ferm defensor dels punts de vista de l’esquerra liberal –fins a la discussió

sobre la reunificació, en què mai no es va cansar de prevenir contra un gran estat alemany. “Qui ara per ara reflexione sobre Alemanya –va dir al 1990– no hi pot pas deixar de banda Auschwitz”.

Encara més sorprenent sembla ara que aborde un tema que mostra el poble dels culpables en el paper de víctima. Grass, a més, no esquivava cap aspecte d’aquesta història. D’antuvi hi ha l’element inquietant de la data: el 30 de gener de 1885 va nàixer aquell Wilhelm Gustloff que el 1936, essent director nacionalsocialista dels agrupaments regionals, va caure víctima d’un atemptat a Suïssa i el nom del qual va servir –per desig de Hitler– per batejar el nou vaixell de passatgers de la flota “Força amb Joia” que va ser avarat per la firma Blohm & Voss.

Dates coincidents. I, aquell 30 de gener de 1945, quan es complien anys que havia nascut Gustloff, el vaixell que duia el seu nom va ser enfonsat a la mar Bàltica per un submarí soviètic amb milers de refugiats a bord. A més, el 30 de gener és el dia en què, l’any 1933, Hitler va prendre el poder.

Un encreuament tan màgic del decurs del temps és difícil d’idear. Grass, però, hi fa coincidir també el naixement del narrador i indica, a més a més, que va nàixer exactament “en el moment de

l’enfonsament”: “dos-cents minuts després dels impactes de torpedes em vaig... esmunyir del forat”.

Mig segle més tard, Paul Pokriefke, que mentrestant s’ha fet periodista, seu davant de l’ordinador i, mentre navega per Internet, introdueix sense pensar-hi gaire la paraula de recerca “Gustloff” i topa amb activitats sorprenents i insòlites d’una “germandat”. Aquest és el marc de la novel·la i el pla del present.

Tulla, la seua mare, sempre ha esperat del periodista que escriga la seua història i la de l’enfonsament del Gustloff, perquè –com li ha demanat amb insistència– ell n’ha de donar testimoniatge. Però la veritat és que Paul fins ara mai no ha volgut. En canvi, sí que ha tingut temps per fer pràctiques en un diari de l’empresa Springer, per treballar per al diari d’esquerres *Tageszeitung* i també ha escrit textos d’aquells que hom podria anomenar “confessió de culpa sobre el tema ‘Mai més Auschwitz’”. En resum: mai cap paraula sobre la catàstrofe naval.

Grass utilitza hàbilment el material temàtic inherent a la història per crear llegendes: s’inventa una web neonazi (www.blutzeuge.de) en què la coincidència de les dates entorn del 30 de gener s’interpreta com a “certificació de la providència” i s’escampa la història des d’una perspectiva d’extrema dreta.

A l'esquerra, un moment de l'evacuació a Gothenhafen, l'any 1945. A la dreta, caravanes a la mar Bàltica als voltants de Heiligenbell (a principis del 1945), durant la tràgica fugida dels alemanys de les regions de l'est envers l'oest.

L'enfonsament del vaixell aquella glaçada nit de gener de 1945 tan sols va ser una, per bé que la més gran, de les catàstrofes que van ocórrer durant les evacuacions per mar de més de dos milions d'alemanys que fugien de l'avanç de l'Exèrcit Roig. El nombre de morts i ofegats arran de l'enfonsament del *Gustloff* es va estimar entre 5.000 i 6.000, però, ara per ara, es considera que hi hagué més o menys 9.000 morts, entre ells més de 4.000 xiquets i joves.

El pas dels carrancs narra dues possibilitats de descriure una basarda com aquesta. Grass, el "mestre" que mai no hi apareix amb el seu nom, encoratja el seu narrador fictici perquè escriga una novel·la breu. Aquest, però, prefereix, com a periodista i investigador d'Internet, informar només i citar els testimoniatges d'altri: "el que va passar a l'interior del vaixell no es pot expressar en paraules... no mire d'imaginar-me, doncs, quelcom de terrible i de forçar un succés esgarrifós a adoptar la forma d'un parell de pinzellades".

En el seu llibre, Grass eixampla encara més aquest diàleg —que també és un diàleg sobre el caràcter qüestionable de la representabilitat de la mort en massa—, tot introduint-hi tres generacions dels Pokriefke; cada generació té una manera del tot diferent d'afrontar la

catàstrofe, que és una mena de mite fundacional de la família.

Tulla Pokriefke és la testimoni ocular gairebé muda que només és capaç de narrar les seues experiències de manera fragmentària i en escenes sempre iguals, afanyant-se a dir una frase que se sent sovint en persones d'aquesta generació: "Novel·les senceres us podria contar jo." Pensa que la transmissió de la seua experiència és cosa del seu fill, el periodista ("Jo ja només visc esperant que el meu fill vulga donar-ne testimoni algun dia").

Rebuig al passat. Paul Pokriefke, però, no vol sentir-ne res més de les dramàtiques circumstàncies del seu naixement, una actitud típica de la seua generació. Durant dècades s'ha escudat contra totes les informacions que tenien relació amb l'enfonsament del *Wilhelm Gustloff*. I quan a mitjan anys noranta, a la fi, es disposa a treballar-hi, no sembla gaire segur que li pugui receixir "l'expressió en paraules d'aquest morir mil vegades al ventre del vaixell i a la mar glaçada".

En els fons s'hi posa només quan ha de reconèixer que en Internet, darrere de la "germandat", s'amaga una persona en particular, una persona que no és altra que el seu propi fill Konrad, anomenat Konny, de qui viu separat.

I tot perquè l'estimat nét de Tulla s'ha fabricat —tot barrejant les històries de l'àvia (que també li va regalar l'ordinador)— una pàgina d'odi neonazi en què qualifica d'"assassins de xiquets i dones" la tripulació del submarí soviètic i manté al xat un diàleg força ben fonamentat amb un tal David, al principi anònim, que no s'identifica amb *Gustloff*, sinó amb el terrorista David Frankfurter.

Grass i Paul, el seu doble narratiu, no tenen pas por de fer ara i adés de professors de l'Escola Popular Superior i de presentar informació en forma de crònica, com ara la història prèvia i posterior a la catàstrofe del *Gustloff* i de les víctimes: en poques paraules compilen totes les dades escaients sobre la trajectòria vital de *Gustloff*, el nazi nascut a Schwerin, i sobre Frankfurter, l'estudiant de medicina jueu (l'any 1909) i terrorista provinent de la ciutat croata de Daruvar; sobre l'atemptat a Davos i el posterior judici a Chur; es fa llum a més sobre la vida del comandant del submarí soviètic, nascut l'any 1913... i tot això rastrejant-ne la història fins molt més enllà de la fi de la guerra.

D'igual manera explica alguns aspectes sobre la construcció, l'avarada i els anys més feliços del *Gustloff*, des del 1936 fins al començament de la guerra; sobre aquest vaixell que va costar 25

milions de marcs imperials i que podia acollir a bord còmodament 1.463 passatgers. Com a vaixell de vapor de la flota "Força amb Joia", el Gustloff va esdevenir aviat llegenda, la destinació més anhelada dels turistes alemanys.

Un brillant passatge i exemple de l'estratègia narrativa de l'autor és el joc d'idees que enceta el narrador en primera persona: si aquest, Paul Pokriefke, haguera pogut fer el viatge inaugural l'any 1938 com a periodista, hauria tingut el coratge de preguntar amb quins diners havien finançat els nazis el vaixell, on havien quedat els havers dels sindicats obrers prohibits?

"Proves de valor amb retard", se'n diu Paul i es veu a si mateix caminant, ple d'admiració, amb la colla de col·legues en massa. "Vaig veure coses i en vaig prendre nota amb diligència". La coberta de passeig, la piscina, els dipòsits d'aigua potable més moderns, els equipaments de rentar plats i les instal·lacions sanitàries es fan presents així al lector, mitjançant els ulls de Paul.

Grass també ha escollit un discret artífici per descriure la catàstrofe pròpiament dita: mostra Paul, per exemple, parlant de fotos infantils que s'han perdut per sempre, per tal com amb els xiquets s'hi van enfonsar també els testimoniats gràfics de llurs naixements i de llur curta vida, els xiquets varen anar-se'n al fons amb l'equipatge de refugiats.

Veus diverses. Recórrer amb diverses veus a la tragèdia dóna a Grass la possibilitat de tocar també d'altres aspectes que van més enllà de la visió políticament correcta. Aquest és l'element vertaderament polèmic i nou d'aquesta obra —una obra que coincideix, ara, amb una tendència a posar sobre la taula temes, sense cohibicions, que fins ara eren considerats tabú, com ara la guerra aèria i la fugida en massa d'alemanys.

També la televisió se'n fa càrrec, com ara fa poc la sèrie de Guido Knopps a la ZDF (el segon canal de la televisió alemanya) sobre "La gran fugida". Els arxius s'obren, el material gràfic fins ara desconegut ix a la llum, els testimonis de l'època són interrogats —primer i abans de res la qüestió és què s'havia

Cerimònia de lliurament a Günter Grass del premi Nobel de literatura, a Estocolm, l'any 1999. L'escriptor tenia aleshores —i encara manté— una posició molt crítica amb la unificació.

de fer amb les víctimes supervivents de l'agressió i la matança alemanyes.

Grass pot dir de si mateix —cosa que també fa en la novel·la mateix ("Aquest tema batega ja fa molt de temps en mi")—, que en la seua obra ha fet al·lusions a la catàstrofe marina des del principi. A *El timbal de llauna* no sols esmenta de passada el Wilhelm Gustloff, sinó que també hi tracta els bombardejos, dels refugis antiaeris, la fugida en massa, fins i tot la violació de dones alemanyes per soldats de l'Exèrcit Roig, sense que se'n pugui dir que l'escriptor s'ha acostat a la política de dretes o a les agrupacions de refugiats.

No estranya, doncs, que en *El pas dels carrancs* el narrador fictici diga a propòsit del "mestre" —és a dir, Grass— que era tasca seua fer-se càrrec de l'enfonsament del Gustloff per elaborar-lo narrativament. Grass, que, com a autor de la Trilogia de Dànzig (a què pertanyen *El timbal de llauna*, *El gat i la rata* i *Anys difícils*) sent que és de la seua incumbència tot allò que estiga "vinculat o una mica lligat a la ciutat de Dànzig i els seus voltants", ara en efecte ha escomès el "gran conjunt temàtic" (i ho ha fet convincentment).

Per desgràcia —i açò és una petita objecció a aquesta narració en si meravellosa— tot ultrapassa un desenllaç que

l'autor ha qualificat en declaracions a *Der Spiegel* de "conseqüent", però que, a tot estirar, és precipitat. Sembla que a la fi encara l'ha colpejat la consciència políticament correcta i que aquesta ha capgirat els seus plans. Potser ha representat massa simpàtic el jove neonazi, Konrad, el nét de Tulla, amb l'estrambòtic culte a Wilhelm Gustloff? No era més convenient parlar amb duresa del perill d'activitats com aquesta?

Com si ja no es poguera desfer dels esperits que va cridar, el fetiller Grass esdevé de sobte aprenent de bruixot i busca recer en un final purificador i sorollós —amb molt de valor pedagògic, per dir-ho així.

Vet aquí: el jove passa a l'acció per poder seure després al banc dels acusats. Tot acaba davant d'un indulgent jutge de menors i amb la trobada de totes dues parelles de pares, que es consolen mútuament referint-se als seus errors educatius. Sembla evident que el versat narrador creia que l'homicidi fictici li serviria per a dotar la narració de l'obligatori "esdeveniment inaudit". Però el que es va esdevenir el 30 de gener de 1945, ja era, en veritat, prou inaudit.

Volker Hage
© Der Spiegel

Traducció: Joan Martínez Terrones